

Федоренко Т. А.

*лікар відділення ЗСОПР Стomatологічного
медичного центру НМУ ім. О. О. Богомольця, м. Київ,
здобувач Національного університету "Сьтрозька академія"*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я, МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ТА МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ

Першоосновою сучасного європейського конституціоналізму є людина, її правовий статус, права і свободи, а також гарантії реалізації цих прав. Саме людина є центром національних правових систем переважної більшості держав Європи, а й правової Європейського Союзу загалом. Гуманоцентризм європейського конституціоналізму став транскордонним і навіть загальноцивілізаційним явищем - нині права і свободи людини визначають зміст існування більшості держав світу. То ж цілком закономірно, що саме права і свободи людини нині є предметом ґрунтовних наукових досліджень як українських, так і зарубіжних правознавців.

Як відомо, сучасні конституційні права і свободи людини відрізняються своєю багатоманітністю, а питання їх класифікації та систематизації стали традиційними для юридичної науки і практики. Як правило, виділяють офіційну та неофіційну (доктринальну) класифікацію прав людини. Перша із них передбачена чинними міжнародними договорами, а друга - здійснюється вченими-правознавцями. При цьому, конкретні найменування груп прав людини відчутно розходяться, що зайве підтверджує тезу про множинність сучасних прав людини.

Прийнято вважати, що першу групу так званих "елементарних" прав і свобод на цивілізаційному рівні закріпила Загальна декларація прав людини 1948 року. Йдеться про унормування на міжнародному рівні (міжнародні договори, угоди, конвенції, рамкові документи) права на життя, свободу і недоторканість особи, свободу від рабства;

заборону тортур або жорстокого, нелюдяного ставлення або покарання, рівність перед законом тощо. Другу групу прав людини склали її особисті цивільні права: право особи на визнання її правосуб'єктності; свобода пересування та вибору місця проживання; право на притулок; право на громадянство; право володіння майном. Третю і четверту групи прав людини складають політичні права і свободи, а також економічні, соціальні та культурні права [1]. Інші правознавці виділяють і більшу кількість періодів утвердження та унормування конституційних прав і свобод людини.

Також існують і інші класифікації прав і свобод людини. До прикладу, права людини розрізняють за сферою суспільних відносин, в яких ці права існують, називаючи громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та екологічні права. Така класифікація застосовується протягом багатьох років, ґрунтується на міжнародних документах. Інші правознавці виділяють і так звані "новітні" права - "клективні" або солідарні - такі, як права народу, національних меншин [2], територіальних громад, чи інших соціальних груп чи асоціацій на самовизначення (правову самоідентифікацію), на розвиток, на здорове довкілля тощо. Існують і інші точки зору щодо системи прав і свобод людини і її складових.

Закономірно, що ХХІ ст. ознаменувався не скільки появою новітніх прав і свобод людини, стільки прагненням реального змістовного наповнення уже закріплених у конституціях і конституційних актах прав і свобод людини. У цьому сенсі, слухними є

заклики українських політиків, державних діячів, науковців і експертного середовища щодо переосмислення закріплених нині в Конституції України прав і свобод людини та приведення їх у відповідність до сучасних політико-правових реалій.

Конституція України у Розділі II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина" закріпив доволі досконалу систему прав і свобод людини, а також загальні принципи та положення, які мають на меті визначити зміст гарантій і механізмів реалізації цих прав і свобод. Разом із тим, окремі з них, особливо у соціально-економічній сфері (право на житло (ст. 47), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48), право на доступне медичне обслуговування (ст. 49) та ін.), залишаються на сьогодні переважно декларативними. Це сприяє поширенню правового нігілізму в суспільстві та сумнівів громадян у спроможності держави забезпечити їх конституційні права.

У цьому сенсі загалом справедливою є думка академіка В. Ф. Сіренка, що Конституція України досить добре і чітко виписала обов'язки держави щодо охорони здоров'я громадян. Проте, на практиці все виявляється не таким райдужним і оптимістичним. Отже, кожен охоронятиме здоров'я самостійно, поки держава не поверне у своє розпорядження загальнонародну власність. Без цієї умови практична реалізація конституційного права громадян на охорону здоров'я - нездійсненна [3].

Безперечно, гарантованість вище названого виду прав і свобод людини має багатофакторне походження. Наповнення цих прав і свобод реальним змістом залежить як від загальних гарантій (досконалість політико-правової системи, розвиненість громадянського суспільства, досконалість фінансово-бюджетної системи, сталість соціально-економічного розвитку держави, наявність гуманітарної та правозахисної культури, ефективність правохоронної системи держави тощо), так і від національних і міжнародних юридичних (нормативно-правових, організаційно-правових; матеріально-правових і процесуальних;

типових і квізіційних тощо) механізмів реалізації відповідних прав і свобод.

До того ж, сучасні конституційно-правові реалії висувають ще одну важливу вимогу до прав і свобод людини - наявність їх теоретико-методологічного концепту. Більшість із закріплених у Конституції України прав і свобод людини на сьогодні отримали свій розвиток у концепціях і теоріях, які дозволяють сформулювати не лише цілісне уявлення про них, а й досконалі юридичні механізми реалізації та гарантування прав людини. Згадані дослідження та їх результати складають на сьогодні теоретико-методологічне підґрунтя для унормування законодавчих механізмів реалізації особистих, політичних, економічних, окремих соціальних і культурних прав і свобод людини. Але, донині окремі з закріплених у Конституції України соціальних прав і свобод людини, у тому числі й життєво важливі для існування людини, залишаються поза увагою вчених-конституціоналістів.

До таких прав належить і право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, закріплене в ст. 49 Основного Закону. Ця стаття Конституції України також визначає, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Належну реалізацію конституційного права людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування покликані забезпечити юридичні, у першу чергу, нормативно-правові гарантії. Серед них можна виділити національні та міжнародні гарантії реалізації права людини на охорону здоров'я. При цьому, щодо останніх у конституційно-правовій теорії та практиці зберігаються суттєві запитання.

Як відомо, Конституція України зобов'язує державу створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування та сприяти розвитку лікувальних закладів усіх форм власності, а також встановлює, що у державних і

комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Відповідно до ч. 4 ст. 49 Основного Закону держава також зобов'язана дбати про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Окремі положення ст. 49 Основного Закону отримали своє офіційне плумачення в рішеннях Конституційного Суду України 1998 і 2002 років. Так, наприклад, у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти" (справа про платні медичні послуги) Конституційний Суд України своїм Рішенням від 25 листопада 1998 року № 15-рп визнав неконституційними ряд положень відповідної Постанови Кабінету Міністрів України, які присуті звужували зміст конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [4]. Тим самим Конституційний Суд України юридично встановив своєрідні межі, "рамки" права на охорону здоров'я та медичну допомогу котрі не можуть бути звужені шляхом нелегітимної "комерціалізації" медичних послуг.

Враховуючи нормативний зміст Рішення Конституційного Суду України від 25 листопада 1998 року № 15-рп (справа про платні медичні послуги), вбачається сумнівним проект розпорядження Київської місцевої державної адміністрації "Про встановлення тарифів на платні медичні послуги, які надаються лікувально-профілактичними державними і комунальними закладами охорони здоров'я", оприлюднений в грудні 2008 року. Ця сумнівність зумовлюється не лише з огляду на масштабну фінансову та соціально-економічну кризу в Україні, а й з огляду на відповідність чергової правотворчої "новації" в сфері прав людини від КМДА Конституції та

закнам України. На жаль, суб'єкти правозахисної діяльності ще не приділили належної уваги згаданому проекту, який звужує зміст конституційного права кожного, у тому числі й киян і осіб які законно перебувають у м. Києві, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування й виходяще його сутність.

Результативна частина Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп (справа про безоплатну медичну допомогу) визначила: "Положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" треба розуміти так, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

Поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом" [5].

Конституційне право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування також отримало свій розвиток в системі чинного законодавства та інших нормативно-правових актах України. Так, зокрема, це конституційне право та умови, форми і способи його реалізації деталізовані у таких законах України, як "Основи законодавства України про охорону здоров'я" (стаття 6); "Про донорство крові та її компонентів"; "Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення"; "Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз"; "Про лікарські засоби"; "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні"; "Про ратифікацію Конвенції про професійну

реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159"; "Про заборону репродуктивного клонування людини"; "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині"; "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про фізичну культуру і спорт" та інших.

Цільовий комплексний підхід до розв'язання проблем охорони здоров'я в Україні та забезпечення відповідного конституційного права забезпечується відповідними соціально-економічними, медико-санітарними і оздоровчо-профілактичними програмами, які фінансуються державою. Такі загальнодержавні програми розробляються та реалізуються Кабінетом Міністрів України, а місцеві програми, що відображують специфічні проблеми охорони здоров'я населення, яке проживає на відповідних територіях, формуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим і органами місцевого самоврядування.

У контексті унормування юридичних механізмів реалізації права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування слід звернути увагу й на судові рішення судів загальної юрисдикції, які постулово утверджуються в якості сучасних джерел конституційного права України, а також узагальнення цими судами практики застосування чинного законодавства. Так, Вищим адміністративним судом України здійснено вивчення та узагальнення практики застосування адміністративними судами статей 19, 20 Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" (Довідка про результати вивчення та узагальнення судової практики застосування статей 19, 20 Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" від 23.08.2007).

Враховуючи важливість права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування та необхідність його неухильного дотримання всіма учасниками правовідносин, законодавцем передбачена юридична (кримінальна, адміністративна,

дисциплінарна) відповідальність. Зокрема кримінальним законом (Кримінальним кодексом України) встановлена юридична відповідальність за низку злочинів, пов'язаних порушенням конституційного права особи на охорону здоров'я: зараження венеричною хворобою (стаття 133 КК); незаконне проведення абортів (стаття 134 КК); неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (стаття 137 КК); незаконне проведення дослідів над людиною (стаття 142 КК); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (стаття 143 КК); насильницьке донорство (статті 144 КК) тощо.

Окрім національних існують і міжнародні нормативно-правові механізми і гарантії реалізації права людини і громадянина. Йдеться про міжнародні договори, угоди, рамкові документи у сфері прав людини, які по-суті визначають міжнародні стандарти у сфері прав людини.

Переважає більшість відповідних міжнародних нормативно-правових актів дє щодо особистих або ж громадянських, а також політичних прав і свобод людини. Сотнями обліковуються міжнародні документи, у тому числі й ратифіковані Україною, кпи йдеться про право на життя, право на свободу пересування чи ж право на участь у виборах і референдумах, але лише поодинокі міжнародні документи гарантують конституційне право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. До того ж, відомості про їх чинність в Україні за окремими винятками практично відсутні.

Одним із найбільш важливих міжнародних документів у сфері прав людини на охорону здоров'я є Європейська соціальна хартія, яку Україна ратифікувала 14 вересня 2006 року. Її нормативний зміст передбачає, що країни, ратифікуючі цей документ з метою забезпечення ефективного здійснення права на охорону здоров'я, зобов'язуються самостійно або в співробітництві з громадськими чи приватними організаціями вживати відповідних заходів для того, щоб: усунути, по мірі

можливості, причини слабкого здоров'я, забезпечити діяльність консультативно-просвітницьких служб, які сприяли б поліпшенню здоров'я й підвищенню особистої відповідальності за стан здоров'я, створити умови, щоб кожна особа, яка опинилась без адекватних ресурсів і не здатна набути такі ресурси шляхом власних зусиль чи з інших джерел, зокрема, з фондів соціального забезпечення, змогла б одержати необхідну допомогу на випадок хвороби, гарантувати, щоб така допомога не призвела до скорочення політичних і соціальних прав осіб, що її одержують; передбачити, щоб кожен міг дістати через відповідні державні і приватні служби відповідну пораду і особисту допомогу які необхідні, щоб уникнути, ліквідувати або полегшити особисту чи сімейну потребу, запобігати, по мірі можливостей, епідемічним, ендемічним, іншим захворюванням, а також нещасним випадкам.

Крім Європейської соціальної хартії на регіональному рівні прийнято й інші міжнародно-правові акти з прав людини, що покликані захистити здоров'я. Це - Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини; Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини (про права людини і біомедицину) (1996); Конвенція про захист основних прав і свобод людини (1950); Європейський кодекс соціального забезпечення (1964 р., переілюстрований 1990) тощо. Разом із тим, на сьогодні інформація про приєднання України до цих договорів у порядку передбаченому ст. 9 Конституції України відсутня, у тому числі й на офіційних інтернет-сайтах Верховної Ради України, Президента України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства закордонних справ тощо. А відповідна проблематика не розглядається науковцями в якості предмету правничих досліджень.

Вище наведений концепт конституційного права людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування дозволяє зрозуміти нормативну природу але не правову сутність цього права. До того ж, нині цілком зрозуміло, що безкінечна "реанімація" публіки радянських за своєю сутністю та змістом Основ законодавства України про охорону здоров'я шляхом внесення до них численних змін і доповнень не може оптимально забезпечити правове регулювання охорони здоров'я в Україні та реалізацію однойменного конституційного права. Необхідно розробити і прийняти новий базовий закон про охорону здоров'я, основною метою якого б стало створення належних умов для повноцінної реалізації права людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а не консервування застарілої та малоефективної пострадянської системи закладів охорони здоров'я. Утім, цілком очевидно, що така нормопроектна робота вимагає свого належного теоретико-методологічного забезпечення.

Перелік використаної літератури:

1. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. - К., 2007. - С. 13.
2. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / За ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. - К.: Видавництво "Юридична думка", 2008. - С. 194-208.
3. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. - К., 2007. - С. 280.
4. Офіційний вісник України. - 1998. - N 50 (31.12.98). - Ст. 1854.
5. Офіційний вісник України. - 2002. - N 23 (21.06.2002). - Ст. 1132.